№ 4: ЄВРОПА, ЯКОЇ МИ НЕ ВТРАТИЛИ

Загрози хибної Європи: філософські роздуми над текстом Паризької декларації

АНДРІЙ БАУМЕЙСТЕР

7 ЛИСТОПАДА 2018

Фото: The British Museum

1. Головні тези Паризької декларації. Що таке «справжня

Європа»?

Для тексту вкрай важливе протиставлення справжньої і хибної Європи. Насамперед погляньмо на те, що таке «справжня Європа». Це спільнота народів, що утворює єдність-у-різноманітності – розмаїття націй, мов, культур і традицій у єдиному духовному й символічному просторі. Ця духовна єдність, що визначає ідентичність справжньої Європи, постала з кількох джерел.

Передусім вона сформувалася під впливом *християнства*. Тут важливо вказати на кілька нюансів. Християнство (особливо на латинському Заході) сприяло утворенню особливої форми універсалізму. Його дієвими силами були не так політична влада й економічні чинники, як ідеї й чесноти. Християнські інтелектуали не тільки зберегли античну спадщину, а й надали їй статус необхідного культурно-освітнього канону. З іншого боку, латинське християнство сформувало нове уявлення про владу й посприяло виникненню того, що можна назвати *світською політикою* й *автономією особи*. Тобто єдність християнського світу спиралася переважно на ідеї, символи, чесноти (теологічні, етичні та громадянські), а не на певну політичну владу. Це дозволяло Європі формуватися як *відкритому проекту*. Та що більше ваги набували винятково світські чинники, які свідомо послаблювали християнські впливи, то жорстокіша й закритіша ставала модель європейської єдності.

Ідейно-культурній єдності християнства автори Декларації протиставляють псевдорелігійний універсалізм грошей і жорсткого нормативного регулювання в межах ЄС. Хибна Європа ґрунтується на засадах світського універсалізму, на принципах секулярної квазірелігії, доволі агресивної, авторитарної, навіть із елементами «м'якої» тиранії. Сперта на штучний і жорсткий універсалізм хибна Європа – це насправді *закритий проект*.

Друге важливе джерело Європи – *античність*, класичний спадок Греції та Риму. Третього автори не називають прямо, але про нього постійно йдеться в перших дванадцяти параграфах: це *епоха модерну*. Саме тоді постали національні держави. Не можна вважати авторів Декларації прибічниками ідеї середньовічної імперії або якоїсь її модернізованої версії (на кшталт теократичного ідеалу Володимира Соловйова). Національні держави – продукт модерну, і, вважаючи Європу спільнотою національних держав, автори недвозначно апелюють до нього як до одного з джерел європейської єдності. Навіть трагічний досвід XX століття не знищив спільної європейської спадщини, а навпаки, посилив усвідомлення її важливості та зміцнив.

Хибна Європа ґрунтується на засадах світського універсалізму, на принципах секулярної квазірелігії, доволі агресивної, авторитарної, навіть із елементами «м'якої» тиранії.

Отже, що таке «справжня Європа» на думку авторів Декларації? Це символічна єдність різних національних держав, культур, мов і традицій. Ця єдність утворилася завдяки трьом головним джерелам: християнству, античному спадку й ідеям, що сформувалися в епоху модерну. Визначальні елементи цієї єдності – християнський монотеїзм, повага до раціональності, система теологічних, етичних і громадянських чеснот, висока правова культура, ідеї автономії особи й людської гідності, відкритість до діалогу, новий погляд на політичну владу тощо. Саме тому, що форма існування Європи – це єдність-у-різноманітності, «справжня Європа» утворилась і століттями жила як *відкритий і спільний проект*.

Може виникнути запитання: а хіба сучасна Європа не відповідає цим стандартам? Хіба сьогодні їй не властиві ці риси? На думку авторів Декларації, ні: Європа зраджує власній ідентичності, відмовляючись від культурного спадку. Той проект, що розвивається сьогодні, – це хибна Європа.

2. Що таке «хибна Європа» і які загрози з нею пов'язані?

Якщо образ «справжньої Європи» в тексті Декларації потребує уважної реконструкції, то головні риси «хибної Європи» показані доволі виразно. Ідеться про штучний конструкт, базований на секулярній релігії, на своєрідному контробразі християнства. «Прихильники хибної Європи створюють лжехристиянство універсальних прав людини» (§13).

Автори Декларації намагаються виявити основні лінії спотворення справжньої Європи. Передусім вони звертають увагу на хибний образ свободи, яку адепти нового порядку тлумачать як звільнення від усіх обмежень. Така свобода породжує лише гедонізм, що викликає відчуття нудьги та втрати сенсу. Є одразу кілька аспектів спотворення й обмеження свободи. На одному полюсі – внутрішня порожнеча, відчуження, втрата моральних орієнтирів, збідніння духовного світу, а на іншому – посилення зовнішнього контролю, обмеження свободи слова, уникання гострих дискусій.

> Європа успадкувала від античності уявлення про чесноти й ідею людського вдосконалення. Християнство посилило їх, додавши до античного списку ще авторитет святості й духовної аскези.

Інша лінія спотворення європейської ідентичності – хибний образ культури. Автори критикують проект мультикультуралізму, показуючи його як карикатуру на ідею християнської універсальної любові до ближнього. Цьому проектові відводили роль терапевтичного знаряддя для зняття культурної напруги – але спроба виявилася невдалою.

Особливу увагу приділено відповідальності інтелектуалів за те, що коїться з європейською політикою й культурою в останні десятиліття. Досвід останнього часу тільки потверджує тезу про те, що сьогодні в університетах панує дух конформізму й нетерпимості до інакодумства: наприклад, серед представників двох останніх поколінь німецьких філософів переважає думка, що утримання філософа від публічної активності – це радше благо, ніж недолік.

3. Як протистояти викликам і загрозам хибної Європи?

Автори ставлять сучасності критичний діагноз – проте не спиняються на цьому, а вказують на альтернативний шлях для Європи.

Насамперед важливо позбавити хибну Європу її ідеологічного фундаменту, *відмовитися від фальшивого універсалізму – секулярної квазірелігії*. Цей заклик свідчить проти тлумачення Декларації як проекту нового середньовіччя й архаїзації. Він демонструє також певність авторів у тому, що головне джерело сучасних європейських проблем – світоглядне, ментальне. Нав'язаний штучний інтелектуальний конструкт (світська квазірелігія) (1) *паразитує на християнстві* (з одного боку, відмовляючись від нього, а з іншого, використовуючи деякі християнські ідеї в секуляризованій і спотвореній формі), (2) *відкидає античну спадщину*, заперечуючи систему чеснот і концепції блага й осмисленого життя і (3) *заперечує головні здобутки модерну* (руйнуючи європейську політичну систему як спільноту національних держав). Ця квазірелігія агресивна й нетерпима, вимагає сліпої віри й закрита для аргументів – тому її треба *піддати раціональній деструкції*. Ідеться про серйозний інтелектуальний виклик: виявити повну безпідставність, суперечливість і непослідовність

поширеної серед технократичних європейських еліт квазірелігії.

Другий важливий крок – це *відновлення справжнього лібералізму*, яке автори пов'язують із поверненням до неспотвореної мови діалогу, до прозорих дискурсів, завдання яких – не приховувати реальну ситуацію, а прояснювати її.

Відмова від квазірелігії й відновлення публічних дискусій уможливить *появу політиків нового типу*. Усі ми сьогодні відчуваємо кризу політичних еліт. Коли політики перекривають шляхи повноцінної публічної комунікації, уникаючи обговорення складних питань, політика перетворюється на дешеве шоу, на мистецтво приховування й маніпуляцій. Автори Декларації коротко описують чесноти відповідальних політиків, які поважають культурну спадщину Європи й шукають визнання власного народу, а не вигаданого «міжнародного товариства».

Ще один важливий крок – *відродження національної єдності та солідарності*. Ідеться про ідею спільного блага та про зміну ставлення до міграційної політики.

Потужну критику викликала – на мою думку, цілковито слушна – ідея *відновлення соціальних і культурних ієрархій*. «Здорова демократія потребує соціальних і культурних ієрархій, які сприяють прагненню до досконалості й шанують тих, хто служить спільному благу» (§29). Авторам тут ідеться не про якісь нові групи привілейованої аристократії, а про важливу роль моральних авторитетів, позиція яких не залежить від впливу великих грошей чи від тиску вульгарної посередності. Європа успадкувала від античності уявлення про чесноти й ідею людського вдосконалення. Християнство посилило їх, додавши до античного списку ще авторитет святості й духовної аскези. Без моральних авторитетів, тільки орієнтуючись на культ багатства й розваг, демократичне суспільство не може повноцінно функціонувати й розвиватися.

Запропоновані кроки мають сприяти *відновленню моральної культури*, відродженню концепції доброчесного й осмисленого життя. Із цим пов'язане *повернення економіці соціального* (я сказав би, гуманітарного) *виміру*, адже вкрай небезпечно поширювати ринкову логіку на все суспільство – на політику, науку, культуру, міжлюдські стосунки.

Комусь ці тези можуть здатися занадто різкими й полемічними, але перед обличчям реальної небезпеки треба називати речі своїми іменами.

Відновлення справжньої Європи потребує *реформування освіти й повернення до високих культурних стандартів*. Якщо університети не виконують своїх функцій – бути, з одного боку, просторами збереження й передачі традиції, а з іншого, місцями відкритих інтелектуальних дискусій і бастіонами критичної раціональності – то університетська освіта має зазнати суттєвих змін.

Список кроків, необхідних для відновлення справжньої Європи, доповнює теза про *важливість традиційних сімейних цінностей*, а насамкінець автори закликають до активної співучасті у цьому відновленні.

4. Відповідальність інтелектуалів: висновки і перспективи

Публікація цього тексту – поза сумнівом, прояв інтелектуальної мужності. Багато інтелектуалів сучасної Європи має схожі думки, але не ризикує висловити свою позицію так прямо й публічно. Тиск академічного середовища, перспектива не отримати грантів чи потрапити під ліволіберальну критику – це доволі реальні фактори впливу. Тут кожний має обирати, що для нього пріоритетне: академічний комфорт чи істина.

Проте, як на мене, діагноз, запропонований у Декларації, цілковито коректний і відповідає реальній ситуації. Комусь ці тези можуть здатися занадто різкими й полемічними, але перед обличчям реальної небезпеки треба називати речі своїми іменами. Ідеться не про те, чи різкі певні висловлювання, а про те, чи вони обґрунтовані. На моє глибоке переконання, кожен параграф Декларації можна розгорнути в окреме дослідження, яке вдасться підтвердити сильними аргументами й реальними фактами.

Звісно, виникає запитання, чи можна змінити ситуацію. Чи можна насправді протистояти небезпекам хибної Європи? Наскільки життєздатні кроки виходу з кризи, запропоновані в Декларації? На ці запитання я відповім так: людська історія (політична, соціальна, культурна, економічна) – це не якийсь процес, де діють сліпі й невідворотні сили. Історія на кожному повороті містить альтернативи й різні варіанти подальшого розвитку. Зараз ми перебуваємо на важливому роздоріжжі. Нас намагаються переконати в безальтернативності того шляху, який обрала сьогодні Європа. Однак багато хто в Європі та світі відчуває, що *теза про безальтернативність глибоко хибна*. Усе залежить від волі й інтелектуальної мужності тих, хто бачить Європу іншою, для кого європейська традиція, великий спадок античності, християнства і європейського модерну – не порожні слова. Автори Декларації застерігають

від пасивності й закликають до активної співпраці. Варто до них дослухатися.

АНДРІЙ БАУМЕЙСТЕР 7 ЛИСТОПАДА 2018

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**